

Ільїна М.В., д-р екон. наук, с.н.с.
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

Інноваційні методи попередження транскордонного забруднення довкілля

Глобалізація та технологічний розвиток не лише позитивним чином впливають на якість життя людини, але й спричиняють деградацію та забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів, кліматичні зміни. Сучасна економічна наука досліджує ці проблеми і шляхи їх вирішення в межах економіки природокористування – наукового напрямку про раціональне використання природних ресурсів, ефективне управління й охорону навколишнього середовища. Посилення уваги світової спільноти до екологічної проблематики зумовлено насамперед глобальним характером процесів забруднення довкілля, що є одним із найбільш негативних для міжнародних відносин наслідків природокористування [1, с. 47].

Транскордонне забруднення довкілля означає необхідність удосконалення сучасних систем управління природокористуванням з урахуванням глобальних наслідків антропогенної діяльності та її здатності впливати на стан довкілля в сусідніх державах. Однак проблематика транскордонного забруднення довкілля, задачі та методи його контролю, оцінка наслідків і шляхи попередження досі не стали інтегральною частиною економіки природокористування як галузі науки. Включення до структури економіки природокористування транскордонного контексту може відбуватися двома шляхами – поетапною інтродукцією у її чинні напрями або формуванням окремого предмету, що мав би на меті дослідження економічних наслідків транскордонного забруднення довкілля, розробку методів оцінювання цих наслідків та економічних механізмів попередження відповідних загроз, оцінку ефективності інвестицій у превентивні заходи, визначення перспектив розвитку промислових виробництв з урахуванням ризиків транскордонних забруднень.

Потреба розширення предметного поля економіки природокористування за рахунок проблематики транскордонного забруднення довкілля важлива ще й тому, що це безсумнівно вплине на формування державної екологічної політики. Підготовка фахівців – економістів, інженерів, екологів у сфері економічної безпеки підприємств, охорони навколишнього середовища і технологій його захисту, раціонального природокористування, які володітимуть знаннями та навиками оцінки й управління наслідками транскордонного забруднення довкілля, актуальна з огляду на євроінтеграційні прагнення України та руйнівний вплив воєнних дій на увесь європейський континент.

Потребу подальшого удосконалення управління наслідками екологічного впливу на міжнародному рівні підтверджують численні наукові дослідження. Так, Самко О. зазначає, що «з посиленням процесів глобалізації в сучасній світовій економіці збільшується значення оцінки транскордонного впливу в усіх його проявах та за всіма напрямками» [2, с. 109-110]. У структурі транскордонних екологічних впливів автор виокремлює перенос забрудників атмосферного повітря, поверхневих, підземних вод, порушення природних екосистем,

виснаження природних ресурсів, втрату біологічного різноманіття, природні стихійні явища. Такий широкий перелік факторів транскордонного забруднення демонструє потребу не лише ґрунтового дослідження зазначеного предмету науковцями та практиками, але й його подальший розвиток.

Одним із важливих завдань є розробка й опанування спеціалізованих та інноваційних методик оцінки транскордонного впливу – адже як об'єкт транскордонного забруднення Україна може виступати не лише як держава походження забруднення, але й як постраждала сторона [3, с. 396]. Це регламентують Директива 2001/42/ЄС про оцінку наслідків окремих планів та програм для довкілля, Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 р. № 2354-VIII, Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті.

Подолання проблеми забруднення довкілля внаслідок переносу викидів та скидів є спільним завданням не лише практиків, інженерів-екологів, правників, але й органів місцевої влади. На думку фахівців з міжнародного права «транскордонне співробітництво є ефективним інструментом вирішення спільних екологічних проблем – таких, як охорона довкілля, водних ресурсів та біорізноманіття. Воно сприяє спільним зусиллям у зменшенні негативного впливу на довкілля та спільному розв'язанню екологічних проблем» [4, с. 51]. Водночас транскордонне співробітництво потребує належної фахової підготовки уповноважених працівників підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування. Однак основні проблеми еколого-економічного аналітико-інформаційного забезпечення транскордонного співробітництва «пов'язані з недостатньою інформаційною базою та її наповненістю, неефективною комунікацією з державами-сусідами» [5, с. 329]. Накопичення та обмін відповідною інформацією дасть змогу не лише вирішувати екологічні проблеми, але й «включатися в еколого-інформаційне міжнародне співробітництво на різних транскордонних рівнях [5, с. 330].

Згідно із законодавством про стратегічну екологічну оцінку в окремих випадках (наприклад, для розроблення землевпорядної документації, схем землеустрою, техніко-економічних обґрунтувань використання й охорони земель, комплексних планів просторового розвитку прикордонного району або територіальної громади) необхідне інформування сусідніх держав та проведення з їх представниками транскордонних консультацій [3, с. 396-397]. Таким чином, інноваційні методології оцінювання транскордонного забруднення довкілля, негативних наслідків та управління ризиками є важливим завданням для подальшого вирішення зазначених проблем, міжнародної співпраці та недопущення виникнення або поглиблення транскордонних екологічних конфліктів.

Інновації у сфері викладання профільних навчальних дисциплін («Економіка природокористування», «Екологічна безпека») передбачають поширення знань стосовно вирішення численних екологічних проблем (виснаження природних ресурсів, забруднення повітря, водних ресурсів, ґрунтів, знищення лісів, загибель біологічних видів), підвищення ефективності

використання природних ресурсів у контексті міжнародних вимог, враховуючи усвідомлення України як частини європейської спільноти, прагнення до активної співпраці з країнами ЄС, дотримання європейських стандартів в управлінні політичною системою та економікою. Наразі транскордонна тематика включена до таких напрямів економіки природокористування як предмету викладання у віщій школі:

- світові екологічні проблеми та задачі природокористування;
- еколого-економічні проблеми попередження й усунення забруднення компонентів навколишнього середовища;
- визначення збитків від забруднення елементів природного середовища та галузей народного господарства;
- раціональне природокористування в умовах інтенсивного розвитку;
- планування охорони атмосферного повітря, водних ресурсів, рослинного, тваринного світу;
- міжнародне співробітництво з екологічних проблем, природоохоронна політика зарубіжних країн, міждержавні угоди;
- природокористування в контексті сталого розвитку / біосферної парадигми.

З огляду на потребу впровадження інтелектуальних інноваційних систем у сферу державної екологічної політики ще одним завданням економіки природокористування має бути формування сучасного еколого-економічного мислення (розуміння сутності екологічних впливів, взаємозв'язку економічної діяльності зі станом довкілля забруднення, специфіки перенесення забруднень), а також розуміння шляхів подолання відповідних екологічних проблем на всіх рівнях управління.

Список використаних джерел:

1. Ніколаєв Ю. О., Андрєєва Є. М. Сучасні проблеми економіки природокористування. *Механізми державного регулювання конкурентоспроможності національної економіки та міграційних процесів* : матеріали Всеукр. наук-практ. конф., м. Одеса, 13 бер. 2021 р. / Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2021. С. 47–49; 2. Самко О. О. Проблеми оцінки транскордонного та міжрегіонального забруднення атмосферного повітря регіонів України. *Інноваційна економіка*. 2023. №1 (93). С. 109–115; 3. Дорош О. С., Деркульський Р. Ю., Дорош А.Й. Критерії здійснення стратегічної екологічної оцінки заходів запропонованих у документації із землеустрою. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2022. № 3. С. 54–69; 4. Реслер М. В., Рейс Т. Т. Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 37. С. 49–56; 5. Дребот О. І., Височанська М. Я., Щавінська А. Л. Інформаційно-аналітичний фактор еколого-економічних засад у контексті транскордонного співробітництва. *Economic Development: Global Trends and National Peculiarities*. Poland: Baltija Publishing, 2020. С. 318–331.